

ספרות והיסטוריה

עורכים

רעיה כהן ■ יוסי מאל

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ספרות והיסטוריה

ספרות והיסטוריה

עורכים

רעיה כהן יוסי מאלי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (יו"ר), צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן,
פרופ' רוברט ליברלס, ד"ר מנחם מור, ד"ר שמואל פיינר, פרופ' יוסף קפלן
מרכז המערכת: מעין אבינרי-רבהון

התקין והביא לדפוס: יצחק כהן

ספר זה ראה אור בסיוע
משרד החינוך התרבות והספורט
מנהל התרבות
האגף לתרבות ולאמנות

מסח"ב 9-134-227-965 ISBN

מספר קטלוגי Catalogue No. 185-450

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ט
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית ('גרף חן') בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

7	פתח דבר	
	יוסי מאל	הפואטיקה והפוליטיקה של ההיסטוריוגרפיה החדשה:
9	מבוא	
33	מנחם ברינקר	ספרות והיסטוריה: הערות קטנות לנושא גדול
45	אילנה פרדס	הביוגרפיה של עם ישראל: לידה
63	רחל צלניק-אברמוביץ	'תקופת האבות' – דימוי ומציאות באתונה הקלסית
	ענת ישראל-טרן	האגדה על גירון קיסר בתלמוד הבבלי – בין היסטוריה לספרות
77		
	עלי יסיף	'ספר הזכרונות': האנתולוגיה הספרותית כהיסטוריה אוניוורסלית
89		
	נירית בן-אריה-דבי	בין ספרות להיסטוריה: הדרשה בפירנצה בתקופת הרנסנס
109		
	יערה בריאון	האישה והנחש: סיפור אחר – מציאות היסטורית וסיפורי מעשיות בספר הדרכה למיילדות
125		
	יהושע אלקולומברה	היסטוריה וספרות ביצירתו של מונטיין: פרק בתולדות שתי הדיסציפלינות בתקופת הרנסנס
145		
	שמואל ורסס	ההיסטוריה באספקלריה של כתבי מנדלי – ש"י אברמוביץ
155		
	רעיה כהן	היסטוריה כמשל: פרנץ ורפל ו'הגורל הארמני' בתקופת השואה
171		
	חדוה בן-ישראל	מהיסטוריה סיפורית לגיתוחית ולאיינטגרטיביות: הסכם מינכן כמשל
191		

	דליה עופר	'המסע למאוריציוס' ופרשת האוניות 'מילוס', 'פסיפיק'
207		'ואטלנטיק' בראי הספרות והמחקר ההיסטורי
229	יוסי מאלי	מודרניזם והיסטוריוגרפיה
255	דרור ק' לוי	יוהאן האוינחה: התפיסה ההיסטורית כ'דימוי'
	בילי מלמן	קליאו: ספרות, היסטוריה וג'נדר – מקורות ההיסטוריה
281		של נשים (1870–1940)
299	עוזי אלידע	אסכולת ה'אנל' ותרבות הספר
	סוניה ליידן	הניו-היסטוריציזם כסוג של היסטוריוגרפיה 'ספרותית':
325		עשיית הון מהקאנון
341	מפתחות	
354	המשתתפים בקובץ	

פתח דבר

היכן מצויה האמת על בני אדם בתקופה מסוימת (או על בני אדם בכלל) – ב'ספרות' או ב'היסטוריה'? שאלה זו מעסיקה את חוקרי הספרות וההיסטוריה מאז העידן הקלאסי ועד ימינו. קביעתו הידועה של אריסטו, ש"הספרות נעלה מן ההיסטוריה" כיוון שהיא מציגה אמיתות כלליות על בני האדם, "את סוג הדברים שעשויים לקרות" לעומת ההיסטוריה שמציגה רק את "הדברים שקרו", סייעה להגדרתן ולהתפתחותן של שתי ההיסטוריות. כנגד זו בתחומים ברורים ונפרדים. ואולם, בהשפעת תורות הביקורת והפרשנות שהתפתחו בעשורים האחרונים הפך הדיון ב"ספרות והיסטוריה", שברך כלל היה אינטלקטואלי ומתודולוגי, הרבה יותר אקטואלי ואידיאולוגי.

בהשראת מדעי־האדם החדשים דוגמת הפסיכולוגיה או האנתרופולוגיה, שבהן נודעת חשיבות עיקרית לסיפורים שמספרים ה"פציינטיים", ילדים כילידים, על חייהם ותולדותיהם, ובעקבות חוקרי תרבות, חברה, ומדינה שהצביעו על חלקם של סופרים והיסטוריונים ביצירת (ואפילו ב"המצאת") הנרטיבים המכוננים של מדינת־הלאום המודרנית, פונים החוקרים בימינו מהפואטיקה של הספרות וההיסטוריה אל הפוליטיקה שלהן. ההכרה כי בני־האדם חיים – ולא רק מספרים – עלילות נרטיביות העלתה לדיון שאלות חדשות ביחס לעיצוב הספרותי של ההיסטוריה, כמו גם ביחס לעיצוב ההיסטורי של הספרות: מדוע וכיצד נוצרים סיפורים ייחודיים דוגמת אגדות־עם, מיתוסים או אפוסים בתרבות? האם ועד כמה הם מושפעים מתנאים ומאירועים היסטוריים? כיצד הם משפיעים על עיצוב הזהות האישית והקולקטיבית? ומהי הזיקה בינם לבין היצירה הספרותית האומנותית?

שאלות אלו ואחרות נידונות בקובץ זה במחקרים מקוריים, עשירים ומגוונים, שבכל אחד מהם נבחנת יצירה היסטורית או ספרותית בהקשריה התרבותיים והפוליטיים הייחודיים. הקובץ כולל מחקרים בתולדות ההיסטוריוגרפיה למן ראשיתה באתונה הקלאסית ועד האסכולות המודרניות של "אנל" וה"ניו־היסטוריוזם", לצד מחקרים בתולדות הספרות הכללית והעברית, למן הסיפור המקראי והאגדה התלמודית עד יעקב שבתאי, שצירופם יחד מאפשר התבוננות בהבטים השונים של ייצוג המציאות בהיסטוריה ובספרות כדרך שהתפתחה בתרבות המערב מתוך פרספקטיבה השוואתית.

*

קובץ זה מבוסס על הרצאות שנישאו בכנס השנתי שקיימו החברה ההיסטורית הישראלית ומרכז זלמן שזר בקיץ 1996, ושהוקדש לנושא: ספרות והיסטוריה. עורכי

הקובץ מכירים תודה לחברי הועדה המכינה של הכנס: שמואל אלמוג (יו"ר), עוזי אלידע, ישראל יובל, טובה כהן, גבריאל מוצקין, רנה פוזננסקי, צבי יקותיאל ואורנה אלבוים (מרכזת הועדה). בשל אופיו הכללי של הנושא, המשתרע על פני תקופות ותרבויות שונות, נודעה חשיבות מיוחדת לקוראים המומחים שבדקו עבור העורכים את המאמרים מבחינה מקצועית. יבואו כולם על התודה.

כמו כן נתונה תודתנו ליצחק כהן על העריכה הלשונית וההבאה לדפוס של הקובץ, ולאריאלה שקדי על הכנת המפתחות.

רעיה כהן יוסי מאל

ניסן תשנ"ט

הפואטיקה והפוליטיקה של ההיסטוריוגרפיה החדשה – מבוא

אסופת המאמרים בקובץ זה מבוססת על מבחר מן ההרצאות שהשמיעו מלומדים מתחומי הספרות וההיסטוריה בכנס השנתי ה-20 של החברה ההיסטורית הישראלית ומרכז זלמן שזר, שנערך בירושלים בקיץ 1996. הבחירה בנושא זה, וההיענות הגדולה לו מצד המלומדים והקהל הרחב שנכח בדיוני הכנס, מעידים על ההכרה בחשיבותו, ובעיקר על כך שהשאלה הישנה־נושנה והתיאורטית למדי ביחס לספרותיותה של ההיסטוריה – שכביכול אינה אלא יצירת־בידיון (fiction) – הפכה בימינו פרקטית ואפילו קריטית. וכל כך משום שההתפתחויות התרבותיות של העשורים האחרונים, ובעיקר עלייתן של תיאוריות ביקורתיות (המזוהות, בדרך כלל, עם ה"פוסט־מודרניזם") הטוענות שאין מציאות ממשית מעבר למילים ולדימויים, או לפחות כזו שאיננו מסוגלים להכירה מבעד ל"טקסטים", יצרו מצב פרדוקסלי, שבו ה"ספרות" נתפסת כאמיתית, ואילו ה"היסטוריה" כבדויה. "מלחמת־המפרץ לא התרחשה בשום מקום" – כך מבשר הוגה־הדעות (הצרפתי, כמובן) ז'אן בורדיאר בכותרת ספרו על אירוע שעודו זכור היטב במקומותינו.¹ אומנם כן, כוונתו אירונית ופרובוקטיבית, וטענתו רצינית ואפילו חשובה – הוא דן, בין היתר, במשמעותו של אירוע "וירטואלי", שאירועיו היו טלוויזיוניים, שחזוייתו היתה במהותה "אפקטיבית" ולפיכך "פיקטיבית", וכו' – אך ביסוד דבריו עומדת ההנחה, שאין באמת "אמת" היסטורית (או אחרת), וממילא שאין גם "עדויות", "עובדות", "אירועים", ושאר נתונים אמפיריים על המציאות שאינם תלויים במושגינו אודותיה. ואם זה מצב הדברים ביחס למציאות הממשית שבה אנו חיים, הריהו תמור עוד יותר ביחס לעבר: במקרה זה אין לנו אפילו נתוני חושים שעליהם אפשר עוד אולי להסתמך, ואנו תלויים לגמרי ב"ייצורו" בדיעבד בתודעתנו באמצעות דימויים, סיפורים, אתרי־זיכרון ושאר אפקטים של "חרושת התרבות". טענות מעין אלו עולות לא רק מצד פוסט־מודרניסטים, "תיאורטיקאים ביקורתיים", ושאר רדיקלים ("עם קביעות באקדמיה", כפי שמוסיפים מבקרי המבקרים), אלא גם מצד מלומדים מתונים, חוקרים מקצועיים מכל תחומי מדעי הרוח והחברה, המכירים

* תודה לרעיה כהן על הערותיה המועילות שסייעו בהכנת המאמר.

1 J. Baudrillard, *The Gulf War Did Not Take Place*, tr. P. Patton, Bloomington, Ind. 1995

במה שמכונה "ההבניה הנרטיבית של המציאות", דהיינו בעובדה שאנו חיים – ולא רק מספרים – סיפורים.² הכרה זו הפכה את הדיון בסוגיה הישנה נושנה של "ספרות והיסטוריה", שמאז אריסטו היה בדרך-כלל אינטלקטואלי ומתודולוגי, לעניין הרבה יותר אקטואלי ואידיאולוגי. כפי שקבע היידן ווייט: "בעוד שהיכוח בדור הקודם התמקד בקשר שבין השיח הנרטיבי לידע מדעי, הרי כיום היכוח הוא על הקשר שבין השיח הנרטיבי למיתוס ולאידאולוגיה".³

ואכן, עניינם העיקרי של היסטוריונים בימינו אינו כל כך בפואטיקה של ההיסטוריה אלא בפוליטיקה שלה. ההשראה לביקורת ההיסטוריוגרפיה בימינו אינה עוד מצד חוקרי ספרות כרולאן בארת או היידן ווייט אלא מצד חוקרי חברה ומדינה כאנתוני סמית, בנדיקט אנדרסון, אריך הובסבאום ואחרים. במחקריהם הצביעו חוקרים אלה על חלקם של אינטלקטואלים, אומנים וסופרים, ויותר מכל היסטוריונים, ביצירת (ואפילו "המצאת") מדינת-הלאום המודרנית, שהיא (על פי מינוחו של אנדרסון) "קהילה מדומינת", דהיינו, ישות שכל קיומה מותנה באמונות ובדימויים הקולקטיביים אודותיה.⁴ על פי הנחה זו, ה־Nation נוצר ומתקיים באמצעות ה־Narration: מה שמאחד ומייחד בני-אדם לכלל אומה אחת אינו אלא ה"סיפור" אודותיה, ה"מיתוס" המתאר כיצד קמה והתקיימה בהיסטוריה כישות הומוגנית וכו'.⁵ סיפור מעין זה, שבו מוצאים בני-האומה את זהותם הקולקטיבית, הוא סלקטיווי, פיקטיווי ומניפולטיווי מעיקרו. הוא מכונן לא רק אומות ועמים אלא גם דתות, ציוויליזציות, אידיאולוגיות פוליטיות, או תיאוריות מדעיות המתיימרות לתאר את המציאות ההיסטורית או הטבעית במעין "סיפור-על" אחד ויחיד.

כנגד "סיפורי-העל" הללו קמים בימינו מבקרים מכל עבר. די להזכיר בהקשר זה את אלה מקרב "ההיסטוריונים החדשים" בארצנו, שאימצו את התיזה הזו כדי לערער

- 2 J. Brunner, 'The Narrative Construction of Reality', *Critical Inquiry*, 18 (1991), p. 5
- 3 H. White, "'Figuring the Nature of Times Deceased": Literary Theory and Historical Writing', *The Future of Literary Theory*, M. Cohen (ed.), New York 1989, pp. 36–37
- 4 A.D. Smith, 'Nationalism and the Historian', *Ethnicity and Nationalism*, A.D. Smith (ed.), Leiden 1992, p. 58–80; B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London 1983; E. Hobsbawm & T. Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983
- 5 H.K. Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, London 1990; J.R. Gillis (ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton 1994; A.D. Smith, 'The Myth of the "Modern Nation" and the Myths of Nations', *Ethnic and Racial Studies*, 11 (1988), pp. 1–26

על ה"סיפור" הציוני של ההיסטוריה, והם תובעים להכיר ב"סיפורים" השונים והמנוגדים (של הפלסטינים, של הנשים, של בני עדות המזרח, של נטורי קרתא וכו'), שלכולם אותו תוקף עקרוני; או את הביקורת הנרחבת יותר על ה"סיפור" הגברי של ההיסטוריה בכלל – History – בחינת His-story – וכיוצא באלה השגות על אי-תקינותה הפואטית והפוליטית של ההיסטוריה.⁶ במקרים קיצוניים יותר – דוגמת אלה של מכחישי-השואה ורוויזיוניסטים אחרים – אף עולה הטענה הרדיקלית, כי אין שום אפשרות לדעת מה באמת אירע בעבר, לפי שכל העדויות אודותיו הן סובייקטיוויות ופיקטיוויות מעיקרן, "סיפורים" כאלה ואחרים, וממילא יהיה גם כל ניסיון לגסס אותן כ"היסטוריה" בבחינת סיפור נוסף, סיפור על סיפורים.

הבעיה של העיצוב הספרותי של העבר מחריפה עוד יותר בעידן הטכנולוגיה המודרנית, שבו מעוצב הידע ההיסטורי לא רק (או בכלל) באמצעות הכתיבה והקריאה העיוניים אלא באמצעות אתרי תיירות, תעשיית מזכרות, עיתונות וספרות פופולרית, סרטי קולנוע וטלוויזיה או הדמיה ממוחשבת, שבכולם ניכרת המגמה לשוות להיסטוריה מימד חווייתי, דרמטי, עלילתי. מקרה-מבחן מובהק לתופעה זו הוא בהיסטוריוגרפיה של "השואה" – שבה, למרות ספרות-המחקר הענפה, נקבעת משמעותו של האירוע ההיסטורי בעיקר על-ידי סרטי עלילה. דוגמת 'רשימת שינדלר' (במקרה הטוב), או על-ידי סרטים מלודרמטיים מפוקפקים כ'שוער הלילה' ו'בחירתה של סופי'.

התפתחויות אלו לא נעלמו מעיני ההיסטוריונים. העובדה, שהיסטוריונים רבים בימינו עוסקים בביקורת – ואפילו בייצור – סרטי טלוויזיה וקולנוע, מעידה על הכרתם כי למרות כל פיתוחיה והשגיה הוודאיים, נשארה ההיסטוריוגרפיה המודרנית מוגבלת בתחומיה, אדישה לענייניהם ולטעמיהם של צרכני התרבות המודרנית, ועל-כן גם אירלוונטית לחייהם. ואולי הסימן המשמעותי ביותר להכרה זו היא העובדה, שה"American Historical Review", ביטאונה הרשמי והנכבד ביותר של גילדת ההיסטוריונים באמריקה, החל לייחד מדור קבוע לביקורת סרטים היסטוריים עלילתיים הנכתבת בידי היסטוריונים מומחים. וגם אם המונח החדש "היסטוריופוטיה" (כאלטרנטיבה ל"היסטוריוגרפיה") עדיין לא נקלט ברבים, הרי בפועל הטמיעו היסטוריונים רבים את משמעותו: ההיסטוריוגרפיה החדשה מתאפיינת ב"קולנועיותה", אם מבחינת השימוש באפיוזדות ("מיונסציונות") דרמטיות, או מבחינת המבנה הנרטיבי שבו משולבים גם זכרונות ("פלש-בקים").

6 הניסוח הקלטי של העמדה הפוסט-מודרניסטית נגד "סיפורי-העל" הוא של J.F. Lyotard, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, tr. G. Bennington & B. Massumi, Minneapolis 1984, pp. 18–41. לבחינת השפעתה בהיסטוריוגרפיה של עם ישראל ראו: ע' פונקנשטיין, 'תולדות ישראל בין החוחים: ההיסטוריה למול דיסציפלינות אחרות', ציון, ס (תשנ"ה), עמ' 335–347.

באופן כללי יותר, ככל שההיסטוריונים בימינו הפכו מודעים יותר לדימויים חיצוניים, לרשמים חווייתיים ולזכרונות קולקטיביים שגיבורים כריזמטיים או בעלי "סקס-אפיל" הותירו על בניית קופתם, כך הפכה הצפייה בשחקני קולנוע המגלמים אותם – קירק דאגלס כ"ספרטקוס", אליזבת טיילור כ"קליאופטרה", צ'ארלס לוהטון כ"הנרי השמיני", ז'ראר דפארדיה כ"דאנטון" – מעצינת ואף חשובה יותר להבנת הדינמיקה הפנימית של ההיסטוריה. העובדה, שבשני העשורים האחרונים הפכו ספרי מחקר היסטוריים רבי-מכר בקני מידה בינלאומיים, מעידה על כוונתם ועל יכולתם של ההיסטוריונים לייצר היסטוריה התואמת את מושגיו ה"קולנועיים" של הקורא בן-ימינו. ואף כאן ניתן להביא דוגמאות מתחום המחקר של השואה: ספרו של דניאל גולדהאגן 'תליינו-מרצון של היטלר' הוא מקרה מובהק של מחקר שבמקורו היה (ובמידה רבה נותר) חיבור אקדמי מאוד, סוציולוגי-סטטיסטי, ואולם הפך, עקב תיזה ובעיקר סיפורים דרמטיים (וגם שיווק דרמטי), לספר נרטיבי ואמטיווי כמו סרט או רומאן עשויים היטב.⁷

דוגמא אחרת, חשובה וטובה הרבה יותר, ליישומה של טכניקה אומנותית וספרותית להיסטוריוגרפיה החדשה, היא ספרו של שאל פרידלנדר 'גרמניה הנאצית והיהודים. שנות הרדיפות 1933 – 1939'. פרידלנדר מאפיין את ספרו כ"תיאור היסטורי של השואה".⁸ אף שעניינו הכללי הוא בתיאור כרונולוגי של האירועים והתהליכים ההיסטוריים הגדולים, הוא בוחן אותם מהפרספקטיבות האינדיבידואליות של מי שחוללו כמו גם של מי שחוו אותם, באמצעות סיפורים, אפיזודים ברובם, של בני-אדם פשוטים ואירועים יומיומיים. כך, למשל, נחשפת ומומחשת מהותה ה"ביורוקרטית", הפדנטית עד כדי אבסורד, של מדיניות הרדיפות בסיפורו הטרגיקומי של קארל ברתולר, פקיד סעד זוטרי מהעיר חמניץ שבסקסוניה, שבמשך שנים עמל להפריך את החדש שהטיל בו מאן-דהו כי אינו ארי גמור; או, להבדיל, בסיפורו קורע הלב של סוחר יין מוורצבורג בשם ליאופולד אוברמאיר, שלמרות היותו יהודי והומוסקסואל השכיל להגן על עצמו מפני רודפו, איש הגסטפו המקומי יוזף גרום, תוך שהוא מנצל את אזרחותו השווייצית ומיומנותו המשפטית. בתיאור האירועים מנקודת מבטם ובמונחיהם של המשתתפים בהם – הרודפים, העומדים מן הצד, והנרדפים – הוא חותר להגיע אל ה"התנסות" עצמה, שבה וממנה, ולא במסמכים, אנו מוצאים את המשמעות האמיתית, האנושית, של ההיסטוריה "כפי שהתרחשה באמת". בעיקר אמורים הדברים בהתנסותם של הנרדפים: "קולותיהם הם שמגלים מה היה ידוע ומה היה יכול להיות ידוע;

7 ד' י' גולדהאגן, תליינו-מרצון של היטלר, תרגום: א' ברויאר, תל-אביב 1997.

8 ש' פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים. שנות הרדיפות, 1933–1939, תרגום: ע' זילבר, תל-אביב 1997.

קולותיהם הם הקולות היחידים שמוסרים הן את בהירות ועומק ההבנה, הן את העיוורון המוחלט של בני אדם העומדים לפני מציאות חדשה בתכלית ומבעיתה מאין כמוה". מעבר לחידושו ולקשגיו הגדולים בתחום המחקר, ספרו מתייחד גם באיכויות הספרותיות, ויושמו בו לקחים אידיאיים ומתודיים חשובים, שפרידלנדר הסיק ממחקרו הביקורתי על ייצוגי הנאציזם והשוואה בקולנוע ובספרות הפופולרית.⁹

ואולם, מעבר להתפתחויות אלו ואחרות ב"ייצור" ההיסטוריה, ניכר בימינו גם שינוי קונצפטואלי במושג ה"היסטוריה" עצמו, שאינו מזוהה עוד אך ורק עם "ידע" (knowledge) אודות האירוע ההיסטורי, אלא גם עם כל מה ש"ידוע" אודותיו. המושג החדש יחסית של "תודעה היסטורית" (historical consciousness), הכולל בתוכו לא רק את הידע הנרכש במחקר ובהיסטוריוגרפיה התקנית אלא גם את הדימויים, הזכרונות, והמיתוסים הרווחים בתרבות, נועד להרחיב ולהגדיר מחדש את תחומי המחקר של ההיסטוריונים, ועורר מחדש, וביתר שאת, את הדיון בעיצוב הספרותי של המציאות ההיסטורית. ואולם, כפי שמעידים הפולמוסים בעניינו של גולדהאגן, הדיון כיום, בניגוד לעבר, אינו (רק) אסתטי, אלא (בעיקר) אתי ופוליטי, ועובדה זו היא שהפכה את השאלה העתיקה של "ספרות והיסטוריה", לראשונה בתולדותיה, לבעיה ממשית.

שעל כן, למרות שהסוגיה הכללית של "ספרות והיסטוריה" הינה עתיקה כימיה של ההיסטוריה – כמו גם של תורת הספרות – הרי שבתולדות התרבות המערבית לא היוותה בדרך כלל בעיה מיוחדת: במורשת הקלסית נתפסה ההיסטוריה כסוגה (נחותה למדי) של יצירה ספרותית.¹⁰ כך, כידוע, איפיון אריסטו את ההיסטוריה בספרו על הפואטיקה, ודבריו עודם מהדהדים בדיונים העכשוויים בסוגיה (ראה דבריו של מנחם ברינקר במאמרו בקובץ זה). העובדה, שאריסטו דן בהיסטוריה במסגרת עיונית בספרות ויתר על כן: שזו היתה התייחסותו האחת והיחידה להיסטוריה, מלמדת על כך שלמרות מאמציו של תוקידידס לנתק את עצמו ואת אומנותו ממסורת מספרי הסיפורים (כפי שהיה עדיין, לטענתו, הרודוטוס), הרי שבדיעבד נראה שנכשל, כשם שנכשלו – לרעת קלוד לוי-שטראוס – כל הבאים אחריו: "חרף ניסיונותיה הראויים וההכרחיים של ההיסטוריה ליצור עצמה מחדש, על-כורחה שתודה כי לעולם לא תוכל לנתק עצמה לגמרי מהמיתוס".¹¹

9 ש' פרידלנדר, קישש ומוות. על השתקפות הנאציזם, תרגום: ז' נבות, ירושלים 1985.

10 G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxford 1946, pp. 1–45; M.I. Finley, 'Myth, Memory, and History', in: *The Use and Abuse of History*, London 1986, pp. 11–33; A. Momigliano, *Studies in Historiography*, London 1966.

11 C. Lévi-Strauss, *The Raw and the Cooked*, tr. J. & D. Weightman, London 1970, p. 18. על תוקידידס ו"כשלונו" להשתחרר מהמיתוס המיתית-ספרותית ראו חיבורו הקלסי של

F.M. Cornford, *Thucydides Mythistoricus*, London 1907

היכן מציגה האמת על בני אדם בתקופה מסוימת - ב'ספרית' או ב'היסטוריה'? שאלה זו מעסיקה את חוקרי הספרות וההיסטוריה מאז העידן הקלאסי ועד ימינו. קביעתו הידועה של אריסטו, ש"הספרות נעלה מן ההיסטוריה" כיוון שהיא מציגה אמיתות כלליות על בני האדם, "את סוג הדברים שעשויים לקרות" לעומת ההיסטוריה שמציגה רק את "הדברים שקרו", סייעה להגדרתן ולהתפתחותן של שתי הדיסציפלינות זו כנגד זו בתחומים ברורים ונפרדים, ואולם, בהשפעת תורות הביקורת והפרשנות שהתפתחו בעשורים האחרונים הפך הדיון ב'ספרית' והיסטוריה", שבדרך כלל היה אינטלקטואלי ומתודולוגי, הרבה יותר אקטואלי ואידאולוגי.

בהשראת מדעי-האדם החדשים דוגמת הפסיכולוגיה או האנתרופולוגיה, שבהן נודעת חשיבות עיקרית לסיפורים שמספרים ה'פציינטיים', ילדים כילידים, על חייהם ותולדותיהם, ובעקבות חוקרי תרבות, הברה, ומדינה שהצביעו על חלקם של סופרים והיסטוריונים ביצירת (ואפילו ב'המצאת') הנרטיבים המכוננים של מדינת-הלאום המודרנית, פונים החוקרים בימינו מהפואטיקה של הספרות וההיסטוריה אל הפוליטיקה שלהן. ההכרה כי בני-האדם חיים - ולא רק מספרים - עלילות נרטיביות העלתה לדיון שאלות חדשות ביחס לעיצוב הספרותי של ההיסטוריה, כמו גם ביחס לעיצוב ההיסטורי של הספרות: מדוע וכיצד נוצרים סיפורים ייחודיים דוגמת אגדות-עם, מיתוסים או אפוסים בתרבות? האם ועד כמה הם מושפעים מתנאים ומאירועים היסטוריים? כיצד הם משפיעים על עיצוב הזהות האישית והקולקטיבית? ומהי הויקה בינם לבין היצירה הספרותית האומנותית?

שאלות אלו ואחרות נידונות בקובץ זה במחקרים מקוריים, עשירים ומגוונים, שבכל אחד מהם נבחנת יצירה היסטורית או ספרותית בהקשריה התרבותיים והפוליטיים הייחודיים. הקובץ כולל מחקרים בתולדות ההיסטוריוגרפיה למן ראשיתה באתונה הקלאסית ועד האסכולות המודרניות של "אנל" וה'ניו-היסטוריוציזם', לצד מחקרים בתולדות הספרות הכללית והעברית, למן הסיפור המקראי והאגדה התלמודית עד יעקב שבתאי, שצירופם יחד מאפשר התבוננות בהבטים השונים של ייצוג המציאות בהיסטוריה ובספרות כדרך שהתפתחה בתרבות המערב מתוך פרספקטיבה השוואתית.

על העטיפה: יוהאנס ורמיר, אוכמנית הציור, 1662-1665.
בתמונה: הצייר עצמי וקליאו כותת ההיסטוריה.

עיצוב העטיפה: סטיבני הונטרסמן, ירושלים

דאנאקוד 185-450